

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
Кафедра політології**

Цивілізація як середовище політогенезу

**Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 052 «Політологія»**

(електронне видання)

ОДЕСА

2023

УДК 321.01:316.722 (076)

Укладач: Василь ПОПКОВ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Рецензенти:

Марія МІЛОВА – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Юлія УЗУН – доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Рекомендовано до друку Вченою Радою факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Протокол № 1 від 30 серпня 2023 року)

У методичних вказівках наведено основні положення для вивчення дисципліни «Цивілізація як середовище політогенезу» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Політологія» спеціальності 052 «Політологія». Основна мета рекомендацій – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці та вивченні тем практичних занять та у процесі самостійної роботи.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Плани практичних занять, завдання для самостійної роботи та методичні вказівки до вивчення питань теми	5
Питання для підсумкового контролю.....	22
Рекомендована література для вивчення дисципліни.....	23
Форми контролю і методи оцінювання	26

ВСТУП

Курс «Цивілізація як середовище політогенезу» розрахований на поглиблення загальнотеоретичної і професійної підготовки магістрів політологів ФМВПС ОНУ.

Програма курсу складається з 1,5 змістовних модулів. У першому модулі викладені загальнотеоретичні основи процесів політогенезу в контексті становлення, розвитку і криз цивілізацій. У подальших 0,5 модуля дається підсумковий аналіз політико-цивілізаційних процесів в першій чверті ХХІ століття.

Для сучасної України, яка здійснює вельми складний і конфліктний шлях формування сучасної цивілізованої політичної системи надзвичайно важливим є порівняльний аналіз процесів політогенезу в різних цивілізаційних системах. Не менш важливим і актуальним для українського суспільства є визначення свого «культурно-цивілізаційного коду» що забезпечує формування найбільш ефективної і гуманної політичної моделі.

Головна мета курсу – вироблення здібностей щодо кваліфікованого аналізу сучасних макрополітичних процесів на основі застосування принципів цивілізаційного та світ-системного підходів.

В результаті вивчення викладеного матеріалу магістр повинен знати:

- сучасні наукові підходи відносно суті, причин виникнення, детермінант і типології цивілізацій, основні способи аналізу і моделювання внутрішньо-цивілізаційних політичних процесів;
- алгоритми виникнення і трансформації цивілізацій, а також механізм становлення політичних відносин та структур в цивілізаційному середовищі;
- чинники стабільності та нестабільності в житті цивілізацій, причини внутрішньо-цивілізаційних криз і історичний досвід їх подолання; роль політичних акторів в цьому процесі.

В результаті вивчення спецкурсу магістр повинен уміти:

- застосовувати цивілізаційний метод при аналізі сучасних політичних процесів, та втілювати його в структуру своєї наукової роботи;
- аналізувати особливості політичних систем і політичних культур світу, виходячи з вивчення їх цивілізаційного середовища;

- доводити аргументи для обґрунтування культурно-цивілізаційного вибору України у сучасну епоху.

По завершенню вивчення курсу здобувач повинен:

Знати: основні теорії класичної та сучасної теорії цивілізацій, які використовуються під час аналізу функціонування глобальних та локальних політичних процесів, аналізу причин з'явлення, та методів подолання суспільно-політичних конфліктів у сучасному світі.

Вміти: використовувати методологічні принципи та методичний інструментарій спецкурсу «Цивілізація як середовище політогенезу» під час своєї професійної діяльності.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Змістовний модуль I

Типологія цивілізацій. Політичні аспекти цивілізаційного процесу.

»

Тема I. Природа цивілізацій і політогенез.

Практичне заняття:

1. Вплив культури на соціально-політичний, економічний та структурний характер суспільства. (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Гантингтон).
2. Перебудова системи політичних стосунків в цивілізаціях «осьового часу».
3. Природні спільноти і початок політогенезу
4. Політогенез в умовах Античної цивілізації.

Теми рефератів:

1. *Методологічні підходи А. Тойнбі до аналізу світового політичного процесу.*
2. *Закон «виклику-і-відповіді», роль творчої меншості в житті цивілізацій.*
3. *Фактор війни на етапах генезису, росту, апогею, надлому та загибелі цивілізації Місце воєн в історії цивілізацій.*
4. *Порівняльний аналіз до-аксіальних і аксіальних суспільств.*
5. *Порівняльний аналіз цивілізаційних основ античних Греції і Риму.*

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до **першого питання** Вам треба орієнтуватися в основних поняттях теорії цивілізацій, які розроблені провідними

теоретиками у цієї галузі (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Гантингтон та ін.).

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

Цивілізація – такий щабель розвитку людства, коли власні соціальні зв'язки починають домінувати над природними, і коли суспільство починає розвиватися і функціонувати на своєму власному ґрунті.

Класичну модель теорії цивілізацій презентує А. Тойнбі (1889-1975). Слід звернути увагу на такі основні аспекти його доктрини: а) цивілізаційно-циклічний підхід до історії, б) закон «виклику-і-відповіді», в) роль творчої та пануючої меншості в житті цивілізацій, г) проблема «мимесіса», «внутрішнього» та «зовнішнього» пролетаріату, д) фактор війни на етапах генезису, росту, апогею, надлому та загибелі цивілізації в) проблеми інтеграційних та дезінтеграційних тенденцій у світовій історії, г) роль релігії в житті і транзиті цивілізацій.

Важливо звернути увагу на аналіз трьох ключових питань: 1. Чи перевищують по інтенсивності внутрішньо-цивілізаційні зв'язки зовнішньо-цивілізаційні? 2. Чи є цивілізація історичним суб'єктом на кшталт націй або держав, що ідентифікують себе із даною цивілізацією? 3. У якому ступені за мозаїкою розрізнених подій і фактів проглядається цивілізаційна цілісність?

У цьому контексті треба з'ясувати основні причин зростання інтересу до теорії цивілізації в ХХІ столітті, мотиви переосмислення традиційної політичної історії, заснованої на причинно-наслідкових зв'язках (ХІХ - кінець ХХ ст.). Потрібно знати також мотиви обґрунтування прихильниками теорії цивілізацій методології «горизонтального» впливу цивілізаційного середовища на політику, економіку, громадську свідомість конкретних суспільств і держав.

Вашу роботу з проблем, що складають зміст **другого пункту плану «Перебудова системи політичних стосунків в цивілізаціях «осьового часу»** треба розпочати з аналізу основних параметрів структурних змін цивілізації в «осьовий час».

Параметр 1. Ідеологізація суспільного життя. (Від до-аксіальної міфологічної невизначеності до ідеологічної визначеності і дискретності ідей, концепцій, теорій «осьового часу»). Ментальна революція, формування особливих сфер знань: філософії, релігії, природознавства.

Початок інтелектуальної, «кумулятивної» (накопичувальної) історії людства. Ідеологізація уявлень про основні принципи організації суспільного життя (структура, центральні інститути суспільства, політична боротьба).

Параметр 2. Легітимація соціальних центрів. Формування принципове інших, потенційно всеосяжних спільнот з особливим критерієм членства і авторитету. Визначення членства в спільнотах ідеологічними (не тотемними) принципами, формування сфери ідейної боротьби (наприклад ахейці – троянці; елліни – варвари), Сократ, як «загроза» ідеологічному порядку еллінів, Христос, як «загроза» традиційному ідеологічному порядку іудеїв. Затвердження відмінностей між внутрішнім і зовнішнім простором. Формування ієрархічного характеру структури культурних, етнічних, політичних компонентів (на відміну від деспотії звичаю, традиції). Активізація гострих ідеологічних і політичними конфліктів.

Параметр 3. Наявність «великої» і «малої» традицій в житті цивілізації. Виникнення одного або декількох центрів духовної діяльності. Символічне підкреслення відмінності центру від периферії. Прагнення центру впливати на периферію і підпорядковувати її новим принципам. Формування центру і нових спільнот в контексті "великої традиції", з підпорядкуванням до нього «малої традиції» (Візантія – Київська Русь, Болгарія, Сербія тощо.). Формування «великих традицій» отримує зовнішній вираз через монументальну архітектуру, створення і сакралізацію священних книг, нормативних текстів. Прагнення «малої традиції» відокремитися від «великої», піддаючи її профанації (Британський парламент – «Американський парламентаризм»).

Параметр 4. Перебудова системи політичних стосунків. Зміни в уявленнях про стосунки між політичною сферою і трансцендентним порядком. Політика підлягає обмеженню на тлі посилення трансцендентного початку. Перетворення уявлення про природу правителя. Монарх (як втілення космічного і земного порядку), що обожнюється, заміщається мирським правителем, що несе відповідальність перед суспільством. Підзвітність як правителів, так і суспільства вищому авторитету. Зміни в об'ємі і ступені інтенсивності соціальних і політичних конфліктів. Завдання боротьби стають більш ідеологізовані, широкомасштабні, нерідко приймають вселенський характер. Самостійні форми організації політичної боротьби. Нові можливості зміни соціального ладу. Формування поняття про людські права.

Параметр 5. Новий рівень соціальних конфліктів.. Політичні конфлікти набувають ідеологізованого характеру. Гетерогенні орієнтації і опозиційні течії у соціумі. Конкуренція різних шляхів порятунку людства і встановлення нового громадського і культового порядку (в т.ч. утопічні доктрини). Зіткнення ортодоксії і гетеродоксії - рушійна сила історичного розвитку.

Параметр 6. Становлення інтелектуальних і духовних еліт. Новий тип духовної еліти, (замість старої жрецької касты). Давньо-іудейські пророки і священики, міські філософи і софісти, конфуціанські книжники, індуські брахмани, будддйські ченці, ісламські улеми). Статусна самосвідомість нової еліти, екстраполяція на великі спільноти і регіони. Схильність неполітичної еліти вважати себе за рівну можновладцям, претензія на вище місце в ієрархії. Виникнення «плюральних еліт» (культурних, політичних, освітніх) з їх специфічними уявленнями про суспільний і культурний лад. Серед них виділяються: а) політична – така, що має безпосереднє відношення до регуляції влади; б) культурна, яка формулює моделі соціальної поведінки і конструює нові сенси діяльності; у) морально-правова – та, що формулює принципи солідарності і сприяє створенню суспільної взаємодії. Регулювання основних ресурсів даного суспільства (господарських, політичних, культурних). Поєднання організаційних і примусових заходів з виробленням світоглядних систем.

При роботі над третім питанням: **«Природні спільноти і початок політогенезу»** треба звернути особливу увагу на такі аспекти: а) ці спільноти існують в рамках природного циклу. Кочовий або напівкочовий спосіб життя. Колективний устрій (спільнота: родова, кланова, плем'я). Спільність території і долі членів общини. Відсутність державних інститутів. Політична консолідація не далі союзу племен. Влада лідера спирається або на генеалогічну спорідненість (спадкові вожді) або на традицію (вибори вождя племені) – передумови формування авторитарних або демократичних структур. Елементарна суспільна ієрархія: вождь, жреці (шамани, волхви, чаклуни). Містичний зв'язок між людьми і космосом (універсумом). Магічні дії («езотерика» XXI ст. як своєрідне «повернення» до магії). Наявність патріархального рабства.

Господарська діяльність двох типів: 1. промисловий (охота, збиральництво) 2. скотарство (кочове скотарство) Господарське життя підпорядковане природному циклу (немає «прориву» за сферу природи).

Кочові племена скотарів – Велика Рухомість. Сезонна міграція. Пасовища – колективна власність. Скотарство як лад життя. Охоплення Передньої Азії, Північної Африки, Аравії, Південної Сахари, на території нинішніх Казахстану, Киргизії, Алтаю, Туви, Джунгарії, Монголії, Маньчжурії. У тундровому Сибіру кочові суспільства скотарств існували впродовж останніх 1,5 тис. років.

Презирство до осілого життя. Відсутнє поняття минулого і майбутнього. Немає ідеї про необхідність змін та розвитку. Існує лише час поточний і час вічний, в якому живуть боги і духи померлих предків. Одночасно: незмінність гармонії, єдність з природою. Підтримується системою табу. Все нове виводить систему з рівноваги. Кара – смерть. Культура втілена в міфології (передавано усно). Відсутність письмової культури. Зникнення народу рівносильне зникненню культури.

Багатство і своєрідність духовних систем природних спільнот. (Глибоке чуття світу, інтуїтивне використання законів природи, розвиток наочного мислення: запам'ятовування кольору, запаху, поведінки). Астрономічні і метеорологічні знання, знання природних явищ. (Стан магічного зв'язку з природою, внутрішній «космізм» людини). Міфологія: своєрідна і ефективна форма пізнання на основі образного мислення. (Теорія теплового розширення всесвіту давно була сформульована і зафіксована в міфах). При зіткненні із сучасною раціональною, прагматичною цивілізацією, народи природних спільнот з їх міфологічною культурою швидко деградують (при збереженні стійких язичницьких та міфологічних структур свідомості).

При розгляді четвертого питання **«Політогенез в умовах Античної цивілізації»** слід звернути увагу на феномен демократичної політичної культури, притаманний суспільствам античної Греції (становлення VIII-VI ст. до н.е.) Поняття античної, або греко-латинської цивілізації було фундаментально розроблено перш за все О. Шпенглером, А. Тойнбі, П. Сорокіним. Рим (імператорський період) – розглядається як етап завершення і розкладання античної цивілізації. Слід розглядати залежність Риму від грецьких естетичних, релігійних і політичних еталонів.

Це – «прагматична» цивілізація. На першому плані – приватновласницькі стосунки, панування приватного товарного виробництва, орієнтованого на ринок. Перший в історії зразок демократичного правління. Демократія – головний критерій відмінності Європи від Азії (народовладдя, свобода, змагання, як антипод тотальному пригніченню і раболіпної поведінки). Засуджується тиранія як самовихваляння влади і самоприниження громадян. Засуджується також Деспотія як вимкнення людей з суспільного життя, перетворення їх на натовп. Дихотомія «елліни – варвари» має свій соціокультурний контекст:

«варвари» - ті що не заслуговують людського звання, та можуть бути тільки рабами.

Місто як визначник обличчя полісної цивілізації (культура, політика, економіка). Полісна структура та суверенітет громадян – вільних власників і виробників. Право і обов'язок брати участь у вирішенні державних і суспільних питань. Економічне життя поліса – на базі приватної власності (як найважливіше цивільне право).

Античний Рим: самосвідомість римлян як повноправних і вільних, самостійних господарів, які не працюють ні на кого іншого (життя на платню – означає бути рабом). Провідний чинник – приватна власність на землю. Ремесло і торгівля (як функція землеробства). Розвинена монетарна система, визначення курсової вартості золотих, срібних і бронзових монет, позиковий капітал. Вперше: постановка і пошук відповіді на потребу знайти розумне поєднання суспільних інтересів і інтересів особи. Формування основ теорії правової держави.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Якими обставинами була мотивована поява циклічно-цивілізаційної методології? Назвіть їх основні теоретичні постулати.*
2. *Назвіть та охарактеризуйте основні стадії цивілізаційного циклу.*
3. *Яку роль виконує закон виклику-і-відповіді в долі цивілізації?*
4. *Розкрийте історичний зміст поняття «творча меншість».*
5. *Чому, на Вашу думку, «пануюча меншість» доводить цивілізацію до кризи, майже до загибелі?*
6. *Охарактеризуйте основні параметри перебудови системи політичних стосунків в цивілізаціях «осьового часу».*
7. *Які основні риси Античної цивілізації Ви можете назвати і як вони кореспондуються із сучасною цивілізацією Заходу?*

Змістовний модуль I

Типологія цивілізацій. Політичні аспекти цивілізаційного процесу.

Тема II. Сакральна цивілізація: соціокультурні і політичні особливості.

Практичне заняття:

1. **Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства**
2. **Цивілізація Середньовічної Європи: особливості політогенезу і зовнішньополітичних стосунків.**

3. Цивілізаційні основи Ісламського світу

Теми рефератів:

1. *Порівняльний аналіз «прагматичних» та «сакральних» цивілізацій.*
2. *«Симфонія влад» Візантійської цивілізації: в ідеалі та в політичній практиці.*
3. *Основні риси цивілізації Середньовічної Європи в порівнянні з Античною цивілізацією.*
4. *Ісламський світ: релігія та соціальне життя.*

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до першого питання **«Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства»** Вам треба звернути увагу на початок розбіжності візантійської і західної культур вже с початку IX ст. (К. Леонтьев, 1831 – 1891). Деякі загальні риси 2-х цивілізацій (західнохристиянської і східнохристиянської), що є близькими: а) тотальність християнства як основи духовного життя цивілізації; б) чітка соціальна і духовна ієрархія; у) підпорядкованість особи духовному і соціальному цілому.

Відмінності: А) Візантія (так вони себе не називали) розглядає себе як «пряма і законна» спадкоємиця Риму. Константинополь - Новий Рим, громадяни Візантії - ромеи (римляни). Зах. Європа як історичне «відхилення» від основи. б) Православна (orthodox) релігія як «єдино істинна». Решта варіантів християнства сприймаються як «пошкоджені». «Симфонія влад» як протилежність «цезарепапізму» .

Історичні особливості: столиця побудована на місці старої грецької колонії Візант (VII ст. до н.е.). 1000-річна історія держави. Загибель в 1453 р. під ударами турків–османів. Складна територіальна і етнічна структура. Розміщення на трьох континентах (Європа, Азія, Африка) В складі імперії: Балкани, Мала Азія, Єгипет, Сирія, Палестина, Киренаїка, частини Месопотамії, опорні пункти в Криму (Херсонес), на Кавказі (Вірменія, Грузія), деякі райони Аравії. З У ст. – Далмація. Переважання грецьких областей: (Пелопоннес, анклави грецької культури в Малій Азії). Вигідне географічне положення Константинополя. Збереження всіх привілеїв Риму. Величезна імператорська варта і палацова челядь Строкатий склад населення: греки, фінікійці, слов'яни. вірмени, грузини, понтійські греки, араби, євреї, іллірійці. Домінування греків. (Переважали в органах управління, законодавства, місцевому управлінні). Державна, імперська

мова – грецька. Включення завойованих народів до складу єдиної держави (при збереженні самобутності, звичаїв, культури, місцевих мов).

Домінування ортодоксії. Антична основа з посиленням східних впливів. З розділом імперії на Східну і Західну розділення християнства. Католицизм як «відхід від дійсної віри» – схизмати. Остаточний розкол з 1054 р. Постійні трансформації в західному християнстві (католицизм, лютеранство, англіканство, баптизм, єговізм.). Православ'я: вірність початковому «стоянню у вірі». Нездатність Візантії (на відміну від західного католицизму) забезпечити єдність православного світу. Розділення на 15 самостійних (автокефальних) церков. Відсутність єдиного центру, подібного до Ватикану і Римського Папи. Нова ментальність на основі православної традиції. Порівняння менталітетів: у античності свобода як необмежене право особи розпоряджатися собою і своїми можливостями; у православ'ї – як свобода духу, свобода пошуку істини, вільне наближення до божественної досконалості. Складне ієрархізоване уявлення про свободу, допущення різних мір свободи.

Уявлення про циклічний час. Поняття мінливості миру у поєднанні з переконанням про повторюваність суспільних метапроцесів. На вищому духовному рівні збереження християнського уявлення про лінійний і фінальний час.

Жорстка централізація Візантійської держави. Імператор – носій верховної влади, наділений сакральними функціями. Сенат, армія (воєначальники), мешканці Константинополя як суб'єкти політики. Кінний цирк Константинополя як своєрідний політичний клуб. Боротьба партій «синіх» і «зелених». Відсутність порядку престолонаслідування. Величезна роль армії. «Візантійський стиль» демократії (використання насильства і змов в політичній боротьбі).

Готуючись до **другого питання «Цивілізація середньовічної Європи: політичний аспект»** зверніть увагу на те, що Середньовіччя – не тільки історичний етап, але й особлива цивілізація в Західній Європі. До завоювання римлянами Європа – ареал природних спільнот (германці, кельти, слов'яни). Відбувається «романізація» Європи. Інфільтрація в інші суспільства римських предметів розкоші, культури, зразків одягу, стилів поведінки, техніки, римського права, звичаїв і традицій. Римські завоювання в Європі і зворотне вторгнення європейських варварів – могутня «інтерференція» цивілізаційних цінностей. Поступове руйнування природних спільнот в Європі, зародження особливої цивілізації. Важливий показник – поява писемності (у германців – рунічна писемність з проникненням грецького і римського алфавітів).

476 р. – падіння Римської Імперії. Початок Середньовічної історії. Згасання античної традиції (закриваються старовинні римські школи, забуваються наукові досягнення греків). Відмирання латинської мови. Становлення нової цивілізації як тривалий процес. «Велике переселення

народів» (IV – VI ст.). Війна як головний спосіб добування ресурсів. Після краху Риму: зміна духовних і ціннісних орієнтирів, перебудова ментальності. Вирішальна роль християнства. IV – V ст. розповсюдження християнства серед готів, вандалів, бургундів, лангобардів, франків (аріанство).

Перші ранні держави: Вестготське королівство (418) Бургундське (V ст.) Остготське (493) Франкське (486). Роль латинської мови (особливо в початковий період). «Салічна правда» (франки). Штрафи – в римських грошових одиницях. Запозичення з римської агротехніки, ремісничого виробництва, соціальної організації, правової культури, державного устрою. Посилення відмінностей від Римської імперії.

Політичний устрій: Король – вища законодавча, адміністративна, військова і судова влада. Сакралізація влади (визнання влади як релігійного джерела). Коронація, як акт перетворення правителя в помазаника Божого. Суспільна система: принципи васалітету (включаючи поняття свободи). Король – перший з дворян. Васалітет (з певним делегуванням повноважень) – перші кроки до децентралізації влади. Васальні стосунки і властивий ним імунітет – головна системоутворююча властивість середньовічної цивілізації. Мандрівне лицарство. Чернече-лицарські ордени.

Сільський характер середньовічного суспільства на відміну від античного (міського, полісного). V в.: стрімкий крах римських міст. Занепад і деградація міських ремесел, різке скорочення торгових стосунків, перехід до натуральних форм господарства.

Первинне відставання європейських міст по відношенню до Візантії, Арабського Халіфату, класичного Сходу (Індія, Китай). Село – центр економічного і соціального життя. Земля – головна цінність. Громадсько-корпоративний устрій: цехи, гільдії, лицарські ордени, церковні і сільські громади.

Індивід в «мережі» зобов'язань, релігійних норм, взаємних послуг. Відсутність права на унікальність, неповторність. У мистецтві - абстрактна людина, з ознаками приналежності до певного рангу в соціальній ієрархії. Свобода як гарантований статус в суспільстві.

IX – XI ст. період кризи, роздробленості, громадянських воєн. Розгул сепаратизму (герцогства, графства, єпископства, міські комуни, республіки). Занепад папства

IX століття. Франкська імперія Карла Великого (800-840). У його складі – території сучасних Франції, Німеччини та Італії, низки інших держав Європи. Офіційна назва «Імперія Заходу» (фр. Empire d'Occident). Германці як сила, що протистоїть розпаду (продовжувачі існування цілісної Європи на декілька століть). 962 р.н.е. Оттон 1 захоплює Рим, коронується імператорською короною. Створення нової Римської імперії німецької нації протягом 7 століть. Хрестові походи – пошук додаткових ресурсів для цивілізації, що розкладається. Занепад Священної Римської імперії німецької нації (до XVII ст.).

Підготовка до **третього питання «Ісламська цивілізація: політичний вимір»** передбачає усвідомлення Вами того, що збереження фундаментальних рис цивілізації східного типу можливе тільки при переході від циклічного до лінійного сприйняття розвитку подій. Слід звернути увагу на харизматичний характер суспільної свідомості, величезну роль релігії і її служителів, корпоративність, колективізм. Є суттєві відмінності від християнського Заходу. Іслам виник в Західній Аравії (початок VII ст.). Сприйняв деякі моральних і релігійних цінностей іудаїзму і християнства. Ідеологічний вираз глибинних процесів на арабському світі мовою світової релігії. Нові ціннісні орієнтації і ідеали для людей.

Сунізм як ортодоксальний правовірний напрям, що не допускає особистих міркувань, асоціацій, самостійних оцінок. Основне правило: не ставити питання, не робити порівнянь, підкорятися визнаним авторитетам. У шаріаті (мусульманському праві) – обрядовість, ритуальність, яка доведена до дрібниць.

Шиїзм – виникнення в другій половині VII століття (в рамках опозиції до влади халіфів). Визнання Корану Словом Божим. Можливість його тлумачень іносказань, наявність свого священного переказу, свої свята на честь мучеників.

Іслам: відсутність відмінностей між релігійною організацією і державою. Халіф – верховна світська і духовна влада, що забезпечує реалізацію вимог Корану. Вся земля в державі – власність держави в особі халіфа. Для всіх останніх – право володіння. Корпоративний характер мусульманської цивілізації (родова, кланова община). Набагато жорсткіша, ніж у Європі, регламентація цехового виробництва. Неможливість проводити те, що не наказане статутом.

Розпад Арабського Халіфату. Утворення безлічі держав. «Мусульманський пояс» - Південь Азії і Європи, Північ Африки, від Малайзії до Атлантичного океану. Деякі анклавні - під владою кочівників. Кочівники Середньої Азії, Казахстану, Поволжя – резерв для розширення ісламської цивілізації.

Прагнення ісламських духовних інститутів підпорядкувати собі державу, перетворити її на релігійну організацію. Ортодоксальне тлумачення: держава – громада віруючих. Цивільний правитель – Божий підлеглий, покликаний виконувати вимоги шаріату. До кінця XX століття стрімке зростання чисельності прихильників Ісламу (з 200 млн. до 1,2 млрд. – в 6 разів). Іранська революція: нова модель суспільно-політичного устрою (вищий релігійний нагляд над інститутами державної влади). Ісламська цивілізація і західноцентрична модель глобалізації: сучасна трактовка проблеми. .

Завдання для самостійної роботи:

1. Що є основними ознаками сакральних цивілізацій?
2. Які загальні риси і які особливості притаманні Візантійській цивілізації та Цивілізації Середньовічної Європи?
3. Як формувалася політична система в умовах Цивілізації Середньовічної Європи ?
4. Розкрийте політичний зміст ісламського поняття «халіфат» у порівнянні із західним поняттям «держава».
5. Які соціально-психологічні відмінності притаманні на вашу думку Західної та Мусульманської цивілізаціям?

Змістовий модуль 2. «Цивілізаційний фактор глобальних трансформацій».

Тема III. Становлення сучасної європейської цивілізації. Ідея Заходу.

- 1. Основні чинники формування європейської цивілізації сучасного типу.**
- 2. Соціокультурні витоки західо-центризму (лінія Фукуями).**

Теми рефератів:

1. *Політичний дизайн Європейської цивілізації сучасного типу .*
2. *Роль Просвітництва (XVIII ст.) у формуванні західо-центристських ідей.*
3. *Західо-центризм: від Гегеля і Маркса до Фукуями і Харарі.*
4. *Сприйняття західо-центризму незахідними цивілізаціями .*

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до першого питання «**Основні чинники формування європейської цивілізації сучасного типу**» Вам треба усвідомити сучасне європейське поняття «цивілізація» як категорію, що відображає спільність цінностей європейського «загального будинку». Для цього слід проаналізувати:

основні риси ментальності європейських народів.

Це:

1. Уявлення про лінійний швидкоплинний час, який складається з трьох ступенів: а) минуле: те, що відбулося, де нічого вже не можна змінити, можна лише брати уроки. б) сьогодення: поле активної дії людини, активного впливу на хід подій, життя суспільства. в) майбутнє: те, що

- має бути, приховане, невідоме; людина своєю активною діяльністю в сьогоденні може певною мірою підготувати майбутнє.
2. Ідея прогресу, необхідності постійного розвитку і вдосконалення суспільства і людини (іудео-християнська традиція). Основа: притча про Мойсея, (втеча з полону – рух в часі від рабства до свободи, до землі обітваної, від нерівності і пригноблення – до рівності, справедливості і Божої вибраності).
  3. Життя – кредит, який потрібно повернути з відсотками. Призначення життя для вдосконалення себе і навколишнього світу. Після смерті – вищий суд, присудження кожному по його заслугах. Необхідність постійного розвитку як цінність.
  4. Ідеологія індивідуалізму. Пріоритет інтересів особи. Індивідуалізм – тип поведінки, що історично склався, має соціально-психологічну і світоглядну мотивацію. Акцент на самоцінність індивіда, його свободу, автономію. Одночасно – відповідальність людини за себе, свою сім'ю. Багатоваріантність поведінки, зокрема політичної. Межі індивідуалізму визначаються нормами суспільної моралі і законами країни. Стійкий баланс інтересів особи і суспільства. Конкретний, прагматичний характер цілей діяльності людини. Християнство як суспільна мораль. Протестантська ділова етика: скромне особисте споживання, але розвинуте діло.
  5. Утилітарний тип розвитку: споживання ресурсів, робочої сили, інтелекту, що розширюється. Епоха географічних відкриттів і колоніальних воєн. Використання потенціалу всієї планети. Досягнення Заходу як досягнення всього людства. Експлуатація колоній. Експорт європейського типу розвитку, залучення світу у Західну цивілізацію.
  6. Плюральна структура суспільства, розвинена форма класової організації: (профспілки, партії, програми і ідеології). Руйнування корпоративної структури середньовічного суспільства. XIV – XV ст. занепад цехової організації, розпад селянської громади. Приватна власність і ринкова економіка, формування класових інтересів, поява класової боротьби.
  7. Наявність діючих політичних партій. Від латинської «парс». – частина. Політично активна і організована частина класу, соціального шару, або групи, що виражає і формує їх інтереси, уявлення про шляхи розвитку суспільства. Виникають в суспільствах з вираженою соціально-класовою диференціацією. Перші партії – в епоху античності (далекі від сучасних структур) Сучасні партії – широкі об'єднання, що мають програму дій, організаційні принципи, побудовану на їх основі структуру, а також масову базу в особі тих, що голосують на виборах, учасників партійних заходів. Вперше виникли в Зах. Європі, потім в інших частинах світу в епоху буржуазних революцій.
  8. Правова демократична держава. У класовому суспільстві неминуче надає еліті високий статус. В той же час виступає в ролі регулятора соціально-класових стосунків, інструменту для вирішення соціальних конфліктів,

реалізації ідей розвитку. Форма правової держави – демократія. Припускає згоду керованих громадян на те, щоб ними управляли. Здійснюється через участь населення у виборах органів влади.

У вивченні проблем, що складають зміст **другого питання**, «Соціокультурні витоки західо-центризму (лінія Фукуяма)» Вам потрібно з'ясувати, що ідеї західо-центризму пронизують собою науку, мистецтво, суспільну свідомість, політику країн західної цивілізації. Це насамперед самосприйняття Заходу як «центра Просвіти», по відношенню до світової «периферії». Початок йде від Аристотеля (все, хто не елліни – частина навколишньої природи, як рослини, або тварини). Гегель: теза про Європу як завершення всесвітньої історії, втілення Абсолютного духу. Маркс і Енгельс: з Європи рушить революція, всесвітнє звільнення. Сучасне поняття європейської цивілізації як віддзеркалення ідеї єдності народів Європи.

Проблема: Західний шлях як генератор суперечностей виробництва і споживання. Психологія утилітаризму та необмеженого споживацтва – загроза руйнування загальнолюдських цінностей (Г. Маркузе: «Одномірна людина»).

Поняття «цивілізованого» в лексиконі французьких філософів XVII століття. Бінарне зіставлення «цивілізація – варварство». Теоретична основа експансії Європейської цивілізації і переділу світу.

Відмова від бінарної формули «цивілізація-варварство» після Другої світової війни в середині XX століття. Розпад британської колоніальної імперії, ланцюг антиколоніальних революцій, формування соціалістичної системи: нова бінарна формула: «світовий соціалізм» і «світовий капіталізм» с двома протилежними ідеологіями: комуністичної і ліберальної.

Кінець 80-х – початок 90-х р.р. XX сторіччя. Перемога Заходу в «холодній війні», розвал СРСР. «Лінія Фукуяма»: Західна цивілізація як матриця для решти світу. «Завершення історії». Технології З. Бжезінського. «Велика шахівниця» - стратегія вибудовування американської монополярної моделі.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Що є основними рисами ментальності сучасних європейських народів?*
2. *Які нові риси набуває ідея Заходу в умовах російсько-української війни?*
3. *Які є аргументи на користь західної цивілізаційної ініціативи ?*
4. *Розкрийте внутрішній зміст поняття «зіткнення цивілізацій» С. Гантингтона.*

5. Які основні сучасні цивілізації Ви можете назвати, та як складаються їх взаємини на сучасному етапі?

Змістовий модуль 2. «Цивілізаційний фактор глобальних трансформацій».

Тема IV Цивілізаційні аспекти сучасної світової політики.

Практичне заняття:

1. **Історія світу як процес «зіткнення цивілізацій» (лінія С. Хантингтона).**
2. **Цивілізаційний чинник конфліктогенності світової політики в першій чверті ХХІ століття. Проблема цивілізаційних розломів і сучасна Україна**

Теми рефератів:

1. *Історія світу: від «випадкових зустрічей» цивілізацій до «полі - цивілізаційної» моделі*
2. *Проблеми «модернізації» і «вестернізації» в сучасному світі.*
3. *«Індігенізація другого покоління» та цивілізаційне самовизначення сучасних країн.*

Методичні рекомендації.

Починаючи свою підготовку до **першого питання, «Історія світу як процес «зіткнення цивілізацій» (лінія С. Хантингтона)»** Ви маєте прийняти до уваги п'ять основних тез відомого американського теоретика:

1. Вперше в історії с кінця ХХ в. глобальна політика стає і багатополюсною і поліцивілізаційною. Модернізація відділяється від вестернізації.

2. Баланс впливу між цивілізаціями зміщується. Відносний вплив Заходу знижується. Росте економічна, політична і військова потужність азійських цивілізацій. Демографічний вибух ісламських країн має дестабілізуючі наслідки, як для самих мусульманських держав, так і для їх сусідів. Не-західні цивілізації знов підтверджують цінність своїх культур.

3. Виникає світовий порядок, заснований на цивілізаціях. Суспільства, що мають культурну схожість, співробітничать одне з одним. Спроби перенесення суспільств з однієї цивілізації в іншу виявляються безплідними. Країни групуються навколо провідних або стрижневих країн своїх цивілізацій.

4. Універсалістські претензії Заходу все частіше приводять до конфліктів з іншими цивілізаціями, особливо з ісламом і Китаєм (а зараз і православною цивілізацією російським центром). На локальному рівні відбуваються зіткнення на лініях розлому між цивілізаціями, що стимулює об'єднання «споріднених країн».

5. Виживання Заходу залежить від того, чи підтвердять знов США свою західну ідентифікацію. Чи приймуть жителі Заходу свою цивілізацію як унікальну, а не як універсальну. Уникнути глобальної війни цивілізацій можна лише тоді, коли світові лідери приймуть полі-цивілізаційний характер глобальної політики і почнуть співробітничати для її підтримки.

Підготовку до другого питання «Цивілізаційний чинник конфліктогенності світової політики в першій чверті XXI століття. Проблема цивілізаційних розломів і сучасна Україна» Вам треба розпочати з усвідомлення оцінки С. Гантингтоном основних тенденцій трансформації сучасного світу:

- В світі набирають силу процеси макрорегіональної інтеграції. Саме вони породжують протидіяти процесам культурного твердження і цивілізаційної самосвідомості

- Сучасний світ поки що зберігає бінарне ділення, але в абсолютно новому сенсі. Сучасне бінарне ділення, це протистояння між Заходом, як поки що домінуючою цивілізацією і рештою цивілізацій, що набирають силу, але поки що мають між собою мало загального. Сучасний світ роздільний на західну і не-західну сукупності. Західна сукупність поки зберігає вищий ступінь внутрішньої інтеграції.

- Національні держави залишатимуться найбільш важливими гравцями на світовій сцені, але їх інтеграція, союзи і конфлікти між ними, визначатимуться культурними і цивілізаційними чинниками.

- В світі посилюються анархічні процеси, розповсюджуються міжплеменні і національні конфлікти. Проте найбільш серйозними і загрозливими конфліктами є конфлікти між державами, або їх групами, що відносяться до різних цивілізацій.

- Історичний шлях та цивілізаційний вибір України у першій чверті XXI ст. (С. Гантингтон про Українську «лінію розлому»). Після розпочатої агресії Росії проти України цивілізаційний вибір українського суспільства остаточно повернув у бік Європейської інтеграції і засвоєння західних цивілізаційних цінностей

Завдання для самостійної роботи:

- 1. Визначте концептуальні основи теорії «зіткнення цивілізацій».*
- 2. Розкрийте зміст поняття «великій Східно-Західний мегацикл».*
- 3. Як змінюється співвідношення між західними та незахідними цивілізаціями з кінця ХХ ст.?*
- 4. Охарактеризуйте дію закону «індігенізації другого покоління» в сучасних умовах.*
- 5. Які психологічні механізми обумовлюють виникнення збройних конфліктів вдовж «лінії розлому» цивілізацій?*
- 6. В чому полягає «формула миру» між цивілізаціями з точки зору С. Гантингтона?*

Питання для підсумкового контролю (Підсумкове заняття)

1. Аналіз причин зростання інтересу до теорії цивілізації в XXI столітті.
2. Основні параметри структурних змін цивілізації в "осьовий час".
3. Зіткнення ортодоксії і гетеродоксії - рушійна сила історичного розвитку.
4. Вплив культури на соціально-політичний, економічний, структурний характер суспільства. (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Гантингтон та ін.).
5. Колективний устрій природних спільнот.
6. Багатство і своєрідність духовних систем природних спільнот
7. Зосередженість на духовному – відмінна риса сакральних цивілізацій.
8. Сакральна держава - як частина базису, гарант соціальної стабільності (Єгипет, індуїстська Індія, конфуціанський Китай та ін.).
9. Поняття античної, або греко-латинської цивілізації (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін та ін.).
10. Рим (імператорський період) – етап завершення і розкладання античної цивілізації.
11. Місто як визначник обличчя полісної цивілізації (культура, політика, економіка).
12. Полісна структура та суверенітет громадян – вільних власників і виробників.
13. Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства.
14. Візантія як «пряма і законна» спадкоємиця Риму.
15. Православна релігія як «єдино істинна». «Симфонія влад» як протилежність «цезарепапізму» .
16. Середньовіччя – особливий цивілізаційний стан в Західній Європі.
17. Суспільна система Середньовіччя. Принципи васалітету.
18. Іслам. Збереження фундаментальних рис цивілізації східного типу при переході від циклічного характеру до лінійного характеру розвитку.
19. Сунізм як ортодоксальний правовірний напрям, що не допускає особистих міркувань, асоціацій, самостійних оцінок
20. Шиїзм – виникнення в другій половині VII століття. Можливість тлумачень іносказань, наявність свого священного переказу Корану.
21. Ісламська цивілізація і західноцентрична модель глобалізації.
22. Сучасне європейське поняття «цивілізація» як категорія, що відображає спільність цінностей «європейського загального будинку».
23. Самосприйняття Заходу як «центра Просвіти», по відношенню до «периферії» в епоху Модерну.
24. «Лінія Фукуями»: Західна цивілізація як матриця для решти світу.

«Завершення історії?».

25. «Лінія Гантингтона»: світ рівноважних самостійних цивілізацій, орієнтованих на взаємодію і конфлікт.
26. Історичний шлях та цивілізаційний вибір України. Її культурно-цивілізаційні пріоритети в умовах російсько-української війни.

Рекомендована література для вивчення дисципліни

Базова

1. Buchanan Patrick *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization.* / Patrick Buchanan.-NYGriffin/ 2002/ - 320 p. Fernandez-Armesto Felipe. *Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature/* Felipe Fernandez-Armesto: NY Free Press. 2002 – 560 p
2. Osborn R. *Civilization: A New History of the Western World* / R. Osborn^ New York : Pegasus Books 2006 – 570 p.
3. Toynbee Arnold J. *Civilization on Trial* - Meridian Books; Later Printing edition (January 1, 1958) -348 p.
4. Wells H. G. *A Short History of the World* /H. G. Wells, Penguin Classics, 2007 – 371 p.
5. Wilkin Peter. *Geoculture as Dominant Ideology in the Twenty-First Century* DOI 10.5195/JWSR.2023.1190
6. Алексеєнко І. Світові цивілізації в історичній динаміці// Політичний менеджмент.2004, №3, с. 152-162.
7. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1996. – С. 194-250.
8. Гантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Семюел П. Гантінгтон Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с. ISBN 966-663-189-X
9. Соціокультурні чинники трансформації політичної реальності у ХХІ столітті.: Монографія / [Ред. Кол.: В.В. Попков (наук. Керівн), Є С. Огаренко, Н.Є. Степанова, О.Ю. Хорошилов] – Одеса: *Одес. Нац. Ун-т ім І.І. Мечникова*, 2020. - 296 с.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Т. 1.// Дж. А. Тойнбі. – К.: Основи, 1995.
11. Тоффлер Е. Третя Хвиля / Елвін Тоффлер. – К.: Всесвіт, 2000. – 480 с

12. Удод О. Цивілізаційний вимір України між Сходом і Заходом / Олександр Удод, Михайло Юрій // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 12-29.
13. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як захід став успішним. Шість козирів у колоді Заходу// Ніл Фергюсон. - К.: Наш формат, 2018. - 488 с.
14. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії. Національна доповідь / ред. Кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: НАН України, 2016. – 284 с. ISBN 978-966-02-8191-2

Додаткова.

1. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади/Бжезинский З - К: Літопис, 2012 - 168 с.
2. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
3. Даймонт М.И. Евреи, Бог и история./ М.И. Даймонт – Израиль: Библиотека-алия. 1979 – 532 с.
4. Зірен Ф. Майбутнє? Китай!/ Франк Зірен. - К.: ДП «Бурда-Україна», 2021. - 352 с.
5. Концен П. Фанатизм[пер с англ.]. – Х: «Гуманстарний центр», 2011. – 388
6. Лао-Цзи. Китайська класика на китайській та українській мовах. (Наук. ред. доктотр філос. н., професор ОНУ ім І.І. Мечникова В.В. Попков. // КНР, Видав. Далянського Технологічного університету. 2021 – 203 с.
7. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты [пер с англ.]. – Х.: «Гуманитарный центр», 2010 – 300 с.
8. Лоуренс ЛеДюк. Учасниця демократія: Референдуми в теорії та на практиці. Пер. з англ.. Р.Ткачук. – Харків, Центр освітніх ініціатив, 2002. – 160 с.
9. Михальченко Н.И. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее/ Н.И. Михальченко. – К.: ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013. – 340 с.
10. Шахай А. Якубовски М. Философия политики. Перекл. з польськ. – Харків. «Гуманитарный центр», 2011. – 234 с..
11. Brzezinski Zbigniew The Grand Chessboard : American Primacy and Its Geostrategic Imperatives //Zbigniew Brzezinski. - Ingram Publisher Services, 2017. - 256 с.
12. Brzezinski Zbigniew.America and the World : Conversations on the Future of American Foreign Policy//Zbigniew Brzezinski. - Ingram Publisher Services, 2009. - 304 с.
13. Wallerstein, I. Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World-System // I. Wallerstein: Cambridge, 1992

14. Ward Patricia. Review Of: Does Skill Make Us Human? Migrant Workers in 21st-Century Qatar and Beyond / DOI 10.5195/JWSR.2023.1222

Інформаційні ресурси

1. Донцов Д. Підстави нашої політики. Відень: Видавництво Донцових, 1921. 210 с. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Pidstavi-politici.pdf>
2. Донцов Д. Дух нашої давнини. 2-е вид. Мюнхен; Монреаль: Б.В., 1951. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3517/file.pdf>
3. Залізняк Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. URL: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/2/vij-syv.html> (дата
4. Fukuyama F. The End of History? The National Interest. Summer 1989. URL: https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf
5. The Institute for Research on World-Systems <http://jwsr.pitt.edu/ojs/jwsr/issue/archive>
6. Cliodynamics: https://escholarship.org/uc/irows_cliodynamics

Форми контролю і методи оцінювання

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Застосовано два види контролю: поточний та підсумковий контроль.

Методи поточного контролю: усне опитування, оцінювання реферативних доповідей.

Підсумковий контроль – іспит

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом на підставі наданої викладачем літератури; вільно та аргументовано викладає вивчений матеріал під час усних виступів та відповідей; повністю розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому додаткову літературу з політичної та соціальної психології; висловлює свої думки, робить висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки. Здобувач проявляє креативний підхід поєднуючи у своїх відповідях теоретичний матеріал політичної науки та політичної психології.	творчо розкриває сутність практичних питань під час семінарського заняття, використовуючи додаткову літературу; використовує теоретичні знання при виконанні індивідуальної та самостійної роботи; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	добре володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; вільно використовує категоріальний апарат дисципліни; при представленні деяких питань не вистачає аргументації відповіді та застосування додаткової, самостійно вивченої інформації; допускаються при цьому окремі дрібні неточності.	правильно відповів на більшість запитань від викладача; виконав всі індивідуальні та самостійні завдання, але не достатньо повно їх розкрив та не використав додаткову літературу.

Задовільно	володіє навчальним матеріалом та категоріальним апаратом на початковому рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час відповідей та не надає аргументації щодо них.	має елементарні навички виконання завдання; правильно відповідає на половину запитань; виконав на достатньо примітивному рівні індивідуальні та самостійні завдання.
Незадовільно з можливістю повторного складання	студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; не володіє категоріальним апаратом; не може надати чітких відповідей та робити висновки.	не виконав індивідуального та самостійних завдань, але може дати відповідь на декілька питань для підсумкового контролю.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє категоріальним апаратом та навчальним матеріалом	не виконав індивідуальне та самостійні завдання та не може дати відповідь на жодне питання з підсумкового контролю

Розподіл балів, які отримують студенти

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
<i>Природа цивілізації і політогенез.</i>	Опитування 0 – 15, участь у дискусії 0 – 10	0 – 25
<i>. Сакральна цивілізація: соціокультурні і політичні особливості</i>	Реферативна робота 0 – 15, опитування, участь у дискусії 0 – 10	0 – 25
<i>Становлення сучасної європейської цивілізації. Ідея Заходу.</i>	Реферативна робота 0 – 15, опитування 0 – 10	0 – 25
<i>Цивілізаційні аспекти сучасної світової політики.</i>	Реферативна робота 0 – 15, опитування, участь у дискусії 0 – 10	0 – 25
	Всього за практичні заняття	100
	<i>Якщо за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти набрав 60 і більше балів, проте хоче поліпшити свій підсумковий результат, він може виконати екзаменаційне завдання і з урахуванням його результатів підвищити свою підсумкову оцінку з дисципліни</i>	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни